

ЗА СЕМЕЙСТВОТО ПРЕЗ XIII В.: СЪВЕТИТЕ НА ЕГИДИЙ РИМСКИ КЪМ ВЛАДЕТЕЛИ И ГРАЖДАНИ В *DE REGIMINE PRINCIPUM*

Нагeжгa Хрiстoвa

ABOUT THE FAMILY IN THE 13TH CENTURY: AEGIDIUS ROMANUS' INSTRUCTIONS TO RULERS AND TOWNSPEOPLE IN *DE REGIMINE PRINCIPUM*

Nadezhda Hristova

Abstract: *In this article, texts from the first two parts of Book II of the work by Aegidius Romanus (1243–1316) De regimine principum are analyzed. In these texts, different topics are commented by the medieval author as for example the role of the family in human history, the relations between marriage partners, the upbringing and education of children, etc.*

Aegidius' views about the relations husband – wife and parents – children except on the official Christian doctrine were probably based also on the convictions of the influential ruling top of the Italian towns, which included representatives of the landed aristocracy as well as well-to-do merchants and craftsmen. That is why although addressed to a future monarch (Philip the Fourth the Fair), De regimine definitely was orientated to the townspeople too.

In conformity with the tasks that the medieval author has set himself, it is offered in the book a version of the church conception of the Christian family more comprehensible for laymen as well as practical advice for men readers on what is the nature of women, how to find worthy wives and how to treat them, how to bring up children.

Though De regimine principum is a work written by a high-ranking clergyman who proceeded from the principles of Christian morals and the official church conception of the family, Aegidius has not fallen into the extreme misogyny, which characterizes other medieval works entirely subjected to concepts typical of part of the church circles and the society and rationalized in the light of natural philosophy and theology. Aegidius has tried his best to be as objective as possible in presenting the relations between a husband and a wife and to be helpful to parents for the upbringing and education of their children.

Key words: *medieval family, husband, wife, children's upbringing, children's education, family relations, family hierarchy.*

Егидий Римски се родил през 1243 г. в Рим и починал на 22 декември 1316 г. в папската курия в Авињон. Почти нищо не е известно за произхода му. Твърдението, че е принадлежал към известното и влиятелно римско семейство Колона, изглежда е на Йордан Саксонски, който го е лансирал в своето съчинение *Liber Vitasfratrum* от втората половина на XIV в. Но съвременните източници от XIII в. не споменават подобен факт.

Егидий се присъединил към монашеския орден на августинците някъде около 1257 г. От завещанието му се знае, че е бил изпратен да учи в Париж, където вероятно известно време (1269–1272 г.) е бил ученик на св. Тома

Аквински и тогава е написал част от коментарите си върху трудове на Аристотел. След като защитил докторат, той преподавал известно време в Парижкия университет.

Кралят на Франция, Филип III, го избрал за възпитател на сина и наследника си Филип Хубави. За да облекчи задачата си, както и по молба на принца, Егидий започнал да работи върху книга, която нарекъл *De regimine principum* – наръчник за правилно поведение, предназначен не само за онези, на които им било отредено да управляват княжества и държави, но и за онези, които оглавявали по-малки общности като градове и домакинства.

Годината 1277 белязала обрат в живота на Егидий: той защитил философските идеи на св. Тома Аквински при опита те да бъдат осъдени от Църквата. След резкия обрат в отношението към аристотелизма, настъпил в средите на парижките теолози, Егидий трябвало да напусне столицата на Франция, но не и преди да довърши през 1280 г. и да представи своя труд на възпитаника си. По-късно, през 1285 г., когато наследил трона, Филип IV показал, че цени високо съчинението на Егидий, като възложил изготвянето на негов френски превод за своите синове¹.

В разгорелия се конфликт между Бонифаций VIII и крал Филип IV Хубави Егидий подкрепил папата, като през 1301 г. написал съчинение в защита на понтифика, макар че този му избор влошил отношенията му с бившия му възпитаник.

Престижът на Егидий намалял след смъртта на Бонифаций VIII и особено след възкачването на Климент V на папския престол поради споровете помежду им, докато новият папа бил все още архиепископ на Бордо. Тази неблагоприятна промяна в живота на Егидий обаче не му попречила да участва активно в основните дебати на своето време. В дискусиите по повод на тамплиерите, които в края на краищата довели до унищожаването на ордена им, Егидий взел страната на Филип IV Хубави, като посветил цял трактат, за да докаже тезата, че освобождаването на монасите рицари от епископална юрисдикция било причината за извършените от тях злоупотреби.

¹ След като напуснал Франция, Егидий се завърнал в Италия към 1281 г. и се включил в управлението на Августинския орден. През 1283 г. той бил провъзгласен за провинциал на ордена за Италия, а през 1285 г. – за генерален викарый. През същата 1285 г. идеите му били подложени на преценка и, след като той се отрекъл от част от схващанията си, осъдени през 1277 г., папа Хонорий IV съдействал за възвръщането му като преподавател във Факултета по теология на Парижкия университет, където продължил да преподава до 1291 г. Пак през 1285 г. Генералният капитул на Августинския орден във Флоренция постановил трудовете на Егидий (дори и бъдещите) да бъдат смятани за официална доктрина на ордена и да бъдат изучавани от бакалаврите и магистрите августинци. През 1292 г. на заседание на Генералния капитул в Рим Егидий бил избран за генерал-приор на ордена. През 1295 г. папа Бонифаций VIII го ръкоположил за архиепископ на Бурж.

Егидий Римски е оставил забележително книжовно наследство, включващо коментари върху съчинения на Аристотел и текстове от Библията, трактати на теологически и политически теми. Той познавал добре трудовете на Аристотел, Авицена, Авероес, св. Августин от Хипон, св. Тома Аквински, Анселм Кентърбърийски и др. С творчеството си той оказал съществено влияние за развитието на средновековната етика и особено на един от нейните аспекти – теорията за добродетелите. Издания на негови събрани съчинения и индивидуални трудове били популярни и преписвани многократно през XV, XVI и XVII век, като в началото на XVII в. се появили и техни печатни версии².

Най-пълно изложение на политическите и социалните си възгледи Егидий е представил в съчинението си *De regimine principum – най-добрият образец в жанра, наречен „огледало за принцове”*³. По времето на Егидий този жанр вече имал дълга история в средновековна Европа, но авторът на *De regimine* поставил началото на нов подход при писането на подобни съчинения. Нито един друг труд, целящ да направи християнския Запад възприемчив за идеите на Аристотел в сферата на етиката и политиката, не се е радвал на такава популярност през Средновековието. Негови копия на латински и френски били широко разпространени в цяла Западна Европа през следващите столетия. До днес са запазени повече от 300 ръкописа на *De regimine* на латински. Съчинението било добре познато и използвано във Франция и Италия, както и в други страни, в които били направени преводи на местния говорим език. Версии на

² Най-пълния списък на трудовете на Егидий Римски, най-успешния опит те да бъдат точно датирани, както и най-подробната библиография на съчиненията му намираме в **Del Punta, F., Donati, S., Luna, C.** 1993, р. 319–341. Добре изготвени библиографски справки предлагат и: **Lezcano, R.** 1995, р. 30–50; **Lanza, L.** 2003, р. 63–73.

³ „Огледало за принцове” е жанр от средновековната назидателна литература, който представя основните правила за поведение на владетелите, както и принципите за изграждане и функциониране на светската власт. Образци на този жанр се появили на Запад още през IV в. Текстове на тази тема са писали св. Августин от Хипон, св. Исидор Севилски, Йона Орлеански и др. Своеобразно „възраждане” жанрът претърпял през XII – началото на XIII в., когато се появили съчинения като „Поликратус” на Джон от Солсбъри, „Огледало на крале” на Готфрид от Витербо, „За управлението на князете” на Хелинанд от Фроадмон, „Книга за обучението на един княз” на Гиралд Камбрийски. С широкото възприемане на философията на Аристотел на Запад през XIII в. теоретичните трудове, посветени на кралското управление, претърпели сериозна промяна. В значителна степен за това допринесли интелектуалци от дворцовия кръг на Луи IX като Жилбер от Турне с неговия труд „Обучение на князе и крале” и Винсент от Бове, който написал „За нравственото възпитание на един княз”. Подходът при писането на съчинения от този характер се променил с появата на двата най-известни образца в този жанр – „За управлението на князете” (1265 г.) на св. Тома Аквински и едноименният труд на Егидий Римски, който се наложил като най-популярното „огледало за принцове” през Средновековието. Западната традиция да се пише нравоучителна литература за владетели поставила основите на късноренесансовите теории за същността на светското управление, а по-късно и на политическата наука.

книгата на Егидий на латински и френски били добре познати и в средите на английското духовенство, били изучавани в английските университети, а също така присъствали в библиотеките на известни светски лица, държавници и монарси като крал Едуард II, един от възпитателите на крал Ричард II, крал Хенри V, Ричард, херцога на Глостър, кардинал Уолси и др. Не се знае доколко *De regimine* е бил популярен сред градското население на Англия, но е твърде вероятно и граждани да са притежавали негови екземпляри, без последните да могат да бъдат идентифицирани поради това, че често лични библиотеки били закупувани изцяло, а някои собственици завещавали ценните си ръкописи на своите потомци преди смъртта си.

Както става ясно от самото заглавие, читателите, за които основно е бил предназначен този „наръчник за принцове”, принадлежали към висшите слоеве на обществото. Но философските възгледи на Егидий определено били възприемани и от представителите на провинциалните и градските елити. Въпреки че той е адресирал съветите си главно към княжески и кралски особи, части от текста на книгата му вероятно са насочени и към по-широка социална група, може би тази на гражданите, ако се имат предвид направените аналогии и дадените описателни примери в книгата, касаещи занаятите и в по-малка степен – търговията, очевидно с очакването, че евентуалните читатели са наясно с живота в градовете. Освен това, макар че стилът на съчинението на Егидий следва методическия подход, прилаган в университетите, той е модифициран и с достатъчна практическа насоченост, за да бъдат привлечени към съдържанието на книгата и по-малко образовани читатели.

De regimine е признат за един от най-успешните опити философията на Аристотел и особено неговите схващания в областта на етиката и политиката да станат достъпни за латинския Запад. Егидий бил първият, който структурирал своето „огледало за принцове”, следвайки схемата етика – икономика – политика, която била продукт на развитата в Париж схоластика от времето преди той да учи там. Начинът, по който той представил философските идеи на Аристотел, ги направил по-достъпни и по-полезни за прилагане в много сфери на живота и дейността главно на висшите класи.

Егидий не бил краен в схващанията си, но бил привърженик на идеята за върховенството на папата, поради което подкрепял политическа теория, почти диаметрално противоположна на тази, защитавана от Аристотел. Въпреки това изглежда, че в *De regimine* той е положил сериозни усилия да създаде впечатлението, че се основава главно на трудове на Аристотел, като прави чести препратки към неговите „Никомахова етика”, „Политика”, „Риторика”. Интересът на Егидий към аристотелизма обаче е силно повлиян и опосредстван от наложилата се на Запад традиция да се интерпретира философията на Аристотел, която е основана на подхода на св. Тома Аквински за адаптиране на идеите на античния философ към средновековния контекст и доктрината на Католическата църква. Затова, докато Аристотел е авторитетът, цитиран по всякакъв случай в *De regimine*, неназованият Тома Аквински с трудовете му

Summa Theologiae („Сума на теологията“), *Sententia libri Politicorum* („Коментар върху „Политика“ на Аристотел“), *De regno ad regem Cypri* („За кралското управление, към краля на Кипър“) е оказал наистина решаващо влияние при написването на „огледалото“ на Егидий⁴.

Лесната достъпност на версиите на *De regimine* на френски и на латински вероятно е направила излишен официалния превод на английски. Изглежда, че по нареждане на лорд Томас Бъркли IV все пак е бил започнат такъв превод от неговия капелан Джон Тревиза (1342–1402 г.) – учен от Оксфорд и викарий на малкия град Бъркли⁵. До днес се е запазил ръкопис на превода на Тревиза, направен скоро след смъртта на последния, за който се смята, че е близък до оригинала.

De regimine е разделен на три части (книги), като първата съдържа съвети относно поведението на индивида (т.е. относно умението за самоконтрол), втората е посветена на различни аспекти на управлението на домакинството и неговите членове, а третата – на гражданското управление във време на мир и война. Във втората книга авторът коментира различни теми – взаимоотношенията между съпрузите, отглеждането, възпитанието и образоването на децата в семейството, отношението към слугите и пр. Именно текстовете от първите две части на втората книга на труда на Егидий са обект на анализ в настоящата статия, като за целта са използвани преводът на Тревиза⁶ и текста на *De regimine* в *Aegidii Romani de regimine principum doctrina*⁷.

Егидий Римски започва втората книга на труда си с уводна част, в която изяснява какво представлява домакинството и каква е ролята му в човешката история. Той се спира на трите типа отношения, които според него функционират в рамките на домакинството, а именно съпруг – съпруга, господар – слуга, баща – син, като посочва, че първото от тях обслужва необходимостта от създаване на потомство, а второто – от поддържане на самото домакинство

⁴ Още относно Егидий Римски и *De regimine principum* вж. у **Briggs, Ch. F.** 1999; **Lambertini, R.** 1995, pp. 1522–1534; **Martorelli Vico, R.** 2002, p. 47–62 и др.

⁵ Не е известно точно кога е започнала работата по превода, но е възможно той да е бил необходим, за да снабди лорд Бъркли с аргументи в качеството му на представител на бароните по време на съдебната процедура срещу обвинения в тирания Ричард II в края на 90-те години на XIV в. Макар че преводът на труда на Егидий бил завършен, той носи белезите по-скоро на чернова, която не е била преработена до версия, готова за публикуване. Вероятно резултатът е бил такъв или защото със свалянето от власт на Ричард II интересът на лорд Бъркли към книгата изчезнал, или защото Тревиза е смятал, че за неговия превод нямало да се намери добър пазар.

⁶ Вж. *The Governance of Kings and Princes. John Trevisa's Middle English Translation of De Regimine Principum of Aegidius Romanus.* Ed. by D. C. Fowler, Ch. F. Briggs, P. G. Remley. Routledge, 2014.

⁷ Вж. *Aegidii Romani de regimine principum doctrina. Hanc thesim tuebitur V. Courdaveaux, in facultate parisiensi jam licentiatus. Parisiis ex typis W. Remquet et cie, via dicta Garancière, 5, 1857.*

[**De Regimine**, Book II, Part I, 5, pp. 170–173; **Aegidii Romani De Regimine**, Lib. II, p. 36]. Така членовете на едно домакинство изпълняват шест основни роли, три от които – на съпруг, баща и господар – се падат на мъжа-глава на домакинството, който упражнява власт над всички останали [**De Regimine**, Book II, Part I, 6, pp. 173–175].

Като основно ядро на домакинството Егидий възприема брачната двойка. Предназначението на брака според Егидий е, на първо място, да задоволи нуждата на човека от общуване, приятелство и любов; на второ място, да осигури правилната среда за сдобиване с потомство и, на трето място, точно да разпредели заниманията на съпрузите, като работата на мъжете е извън дома, докато грижата за домакинството е поверена на жените [**De Regimine**, Book II, Part I, 7, pp. 175–178; **Aegidii Romani De Regimine**, Lib. II, Pars I, p. 36–37].

В първата част на втората книга на своя наръчник Егидий дава практични съвети на мъжете читатели, наставлявайки ги как да подходят при избора си на съпруга. Макар че съветва бъдещите съпрузи – крале, князе и граждани – да предпочитат жени, осигурени в материално отношение [**De Regimine**, Book II, Part I, 12, pp. 186–188], той все пак отбелязва, че последното не би трябвало да е единственото достойнство, с което да блести една съпруга. Според него спътницата в живота трябва да е по рождение добра, да е с приятен външен вид и с висок морал. Накрая Егидий заключава, че критерий за избор на съпруга трябва да е не само външната ѝ красота, но, и то най-вече, достойнствата на нейното семейство, положението ѝ в обществото и в по-малка степен имотното ѝ състояние. За него идеалната съпруга трябва да бъде привлекателна, но и скромна, да е спокойна по природа и обичлива, да не е мързелива и да е готова без принуда да се заеме с всякаква почтена работа [**De Regimine**, Book II, Part I, 13, pp. 188–190].

След тези наставления следва кратка характеристика на женската природа. Според Егидий жените в известна степен се държат детински, тъй като не са толкова разумни, колкото мъжете. Те са смирени и скромни, жадуват да заслужат похвалата и одобрението на мъжете, когато са направили нещо добре, склонни са да проявяват безпокойство, което ги прави покорни, и по природа са кротки и състрадателни. В същото време обаче Егидий посочва и тъмната страна на женския характер: за него жените са прекомерно страстни, а това води до прояви на изключителна жестокост или безсрамие от тяхна страна. Освен това според него те са склонни да бърбят, да спорят и хокат, и са непостоянни в желанията си [**De Regimine**, Book II, Part I, 18, pp. 197–199; **Aegidii Romani De Regimine**, Lib. II, Pars I, p. 37].

Вземайки предвид всички достойнства и недостатъци на женската природа, Егидий формулира наставленията си към мъжете относно това как трябва да се отнасят със съпругите си. Той смята, че гражданите, и особено кралете и князете, не трябва да третират по един и същи начин съпругите и децата си. Авторът на *De regimine* изхожда от възгледите си за принципите на управление на градските общности. Той отбелязва, че така, както един град е

управляван въз основата на закони и политики или на прагматични съображения в отделни случаи, така и една съпруга трябва да бъде наставлявана според брачния договор и брачните клетви, докато децата могат да бъдат контролирани по-произволно, според това кое изглежда правилно във всеки отделен случай, защото един баща има по-пълен контрол над детето си отколкото един съпруг над съпругата си [**De Regimine**, Book II, Part I, 14, pp. 190–192]. Освен това Егидий препоръчва на гражданите, и особено на кралете и князете, да не ръководят съпругите и слугите си по един и същи начин, защото, въпреки че и от съпругите, и от слугите се очаква да изпълняват определени домакински функции и задължения, към тях отношението трябва да е различно, тъй като ролята на съпругата е да ражда и отглежда децата в семейството [**De Regimine**, Book II, Part I, 15, pp. 192–194; **Aegidii Romani De Regimine**, Lib. II, Pars I, p. 37–38].

Изхождайки от разбирането си за йерархичността на семейните отношения и за господстващата позиция на съпруга, Егидий Римски намира за съвсем естествено поведението на съпругите да се контролира от съпрузите им, за да се осигури верността и благоприличното им държание. Затова той смята, че те не трябва да бъдат окуражавани да ядат и пият прекалено, а напротив – трябва да бъдат насърчавани да бъдат тихи и кротки [**De Regimine**, Book II, Part I, 19, pp. 199–201]. В същото време обаче той предупреждава мъжете да се отнасят към съпругите си с уважение, като ограничават плътските си щения до степента, необходима за създаването на потомство, да ги осигуряват с необходимото облекло и с други нужни им неща, да им посочват грешките деликатно и да им засвидетелстват знаци на привързаност [**De Regimine**, Book II, Part I, 20, pp. 201–203; **Aegidii Romani De Regimine**, Lib. II, Pars I, p. 38]. Егидий е категоричен, че неоправданата ревност е причина терзаещите се съпрузи да пренебрегват делата си и задълженията си към градската общност, да се опитват по всякакъв начин да ограничават съпругите си, което би могло да подтикне последните към непорядъчно поведение и да породи раздори в домакинствата [**De Regimine**, Book II, Part I, 22, pp. 205–206].

Според Егидий съпрузите трябва да бъдат внимателни и по отношение на външния вид на съпругите си, защото, поради желанието си да изглеждат привлекателни, жените обичат да се обличат така, че да бъдат забелязани. Авторът на *De regimine* смята, че мъжете трябва да знаят какво е позволено и им напомня, че е нежелателно всичко онова, което създава фалшиво впечатление като например употребата на червила и белила и че що се отнася до облеклото и украшенията, е препоръчително онова, което съответства на общественото положение и е доказателство за скромност, стига съпругата да не е прекалено пишно или прекалено скромно облечена [**De Regimine**, Book II, Part I, 21, pp. 203–205].

В края на първата част от втора книга, като се връща отново към недостатъците на женския пол, Егидий предупреждава мъжете, че тъй като жените са по-неразумни от тях, съветите, които те дават, не са толкова добри, освен в случай, когато трябва да се вземе бързо решение, защото жените умеят по-

бързо да оформят мнението си [**De Regimine**, Book II, Part I, 23, pp. 206–207]. Той не препоръчва на крале, князе и граждани да разкриват личните си планове на съпругите си, защото заради това, че не им достига разум, заради глупавите им сърца и желанието им да бъдат хвалени, жените говорят прекалено лесно и разкриват тайните на съпрузите си на други хора [**De Regimine**, Book II, Part I, 24, pp. 207–209; **Aegidii Romani De Regimine**, Lib. II, Pars I, p. 38].

Втората част на втората книга от наръчника на Егидий е посветена на отношенията между родители и деца, като акцентът е поставен върху ролята на бащите за възпитанието на синовете. Всъщност още в първата част на втора книга авторът, спирайки се на взаимоотношенията между съпрузите, на няколко места отделя внимание на потомството от брака. Изхождайки от нивото на съвременните му познания по медицина, които се основавали главно на теорията за четирите телесни течности, които управляват здравето на организма, Егидий съветва партньорите да зачеват деца по-скоро през по-студената част на годината, когато вятърът духа от север, отколкото през горещия сезон, когато вятърът духа от юг [**De Regimine**, Book II, Part I, 17, pp. 196–197]. Освен това той изразява разбирането, че бащата и майката в едно семейство трябва да се занимават с отглеждането на собствените си деца и че това също така се отнася и за кралете и князете [**De Regimine**, Book II, Part I, 1-2, pp. 210–213].

Егидий обръща внимание на това какъв трябва да е подходът на бащите при възпитанието на наследниците им. Според него наставляването на децата трябва да е по-важно за един баща от ръководенето на слугите, защото децата са неговото потомство, а бащите са по-мъдри от децата си и им дължат любов и приятелство [**De Regimine**, Book II, Part II, 1, pp. 210–211]. Освен това децата трябва да се ръководят по различен начин в сравнение със слугите, защото това се прави от любов и за тяхното собствено добро и полза, докато слугите трябва да бъдат загрижени за доброто и облагите на своите господари. Егидий е категоричен, че мъжете не трябва да се отнасят към съпругите или към децата си като към слуги, освен ако не са толкова бедни, че да не могат да си позволят да имат слуги [**De Regimine**, Book II, Part II, 3, pp. 213–214].

Авторът на *De regimine* е убеден, че родителите обичат децата си по-силно отколкото децата обичат родителите си, и затова, вземайки предвид този факт, както и нуждите на децата, той защитава мнението, че родителите трябва да наставляват и контролират децата си, а последните от своя страна трябва да почитат, да уважават и да се покоряват на родителите си [**De Regimine**, Book II, Part II, 4, pp. 214–217].

Егидий подсказва евентуални подходи и средства, които биха помогнали за правилното възпитание на потомството. Той подчертава, че тъй като безделието поражда възможността умът да се насочи към непрепоръчителни занимания, играта би била необходима и желателна почивка, когато се върши някаква работа с определена цел. Пакостливите игри, непочтените удоволствия и употребата на лош език обаче трябва да бъдат забранени. Егидий препоръчва

ободряващи и забавляващи занимания, които да включват и подходящи движения, допринасящи за правилното развитие на крайниците [**De Regimine**, Book II, Part II, 13, pp. 233–236].

Извършването на физическа дейност за Егий е добър начин децата да се възпитават правилно. Според него всички онези, на които им е предопределено да живеят в общност, управлявана от закон, особено онези, които са граждани на по-големи или по-малки градове, трябва да привикнат към физически труд по причини, които касаят здравето и издръжливостта, както и за да бъде избегнат мързелът. Егидий смята, че физическият труд трябва да включва работа с ръцете, както и носенето на броня, тъй като това може да им се наложи в някой момент от живота им за благо на общността им. За онези обаче, на които им е предопределено да управляват, Егидий препоръчва да се занимават по-малко с физически труд и да се съсредоточат върху обогатяването на знанията си, защото трудът наистина развива тялото, но това според автора на *De regimine* пречи на интелигентността и мъдростта – качества, които е добре да притежават управляващите [**De Regimine**, Book II, Part II, 18, pp. 244–245].

Егидий предупреждава родителите да предпазват децата си от компанията на хора, които не им влияят добре, защото на тази си възраст те са впечатлителни, наивни и като следват естествената си склонност към вършене на пакости, лесно биват отклонявани от правия път от другари, към които са се привързали твърде силно [**De Regimine**, Book II, Part II, 14, pp. 236–237].

Егидий дава и съвсем конкретни съвети по отношение на възпитанието и образованието на децата. Той смята, че е важно всички граждани, и особено кралете и князете, да наставляват децата си с внимание, така че те да бъдат научени на добри обноски в детството си, докато са малки и глупави, за да не придобият лоши навици [**De Regimine**, Book II, Part II, 6, pp. 219–220]. А това според него се постига чрез собствения пример, чрез разумно словесно общение и чрез дисциплиниращо поправяне [**De Regimine**, Book II, Part II, 9, pp. 226–228]. Децата трябва да се научат да не използват лош език, да не разказват измислици, да не обсъждат неуместни теми и да не говорят необмислено [**De Regimine**, Book II, Part II, 10, pp. 228–230].

Егидий обръща внимание и на поведението на децата, докато се хранят. Според него не трябва да се поощрява неумереността при хранене, която затруднява храносмилането и възбужда лакомията, както и бързото поглъщане на храната, преждането, безразборното хранене, без да се спазват определени часове, развиването на вкус към деликатеси, особено към такива, които не съответстват на общественото положение, предпочитането на ястия, които са претенциозно сервирани или са екзотично подправени [**De Regimine**, Book II, Part II, 11, pp. 230–232].

Външният вид също е обект на вниманието на Егидий и той наставлява родителите да приучават децата си да поддържат правилна стойка и да се обличат по-скоро практично отколкото чудато. Личните си предпочитания по

отношение на облеклото децата трябва да съобразяват с годишния сезон, с нуждите на телата си и с местните обичаи [**De Regimine**, Book II, Part II, 13, pp. 233–236].

Авторът на *De regimine* е формулирал в наръчника си наставления специално относно възпитанието на младите девойки. Той съветва крале, князе и граждани да учат дъщерите си да бъдат смирени и тихи и да не бърбят безкрайно. Според него, тъй като не им достига здрав разум, на младите жени не трябва да се позволява да са словоохотливи и прекалено дружелюбни, а напротив, препоръчително е да бъдат възпитавани да се държат спокойно и съдържано, да говорят малко и да не произнасят нищо укорително, защото именно с такова поведение биха били по-привлекателни за бъдещите си съпрузи [**De Regimine**, Book II, Part II, 21, pp. 248–251].

Според Егидий нравственото възпитание на децата също е задължение на родителите. Той смята, че всички граждани, и особено кралете и князете, трябва да наставляват децата си с внимание, така че те да се запознаят с основите на християнската вяра и с фундаменталните добродетели още в детството си за полза на кралството и на християнството [**De Regimine**, Book II, Part II, 5, pp. 217–219]. Освен това родителите трябва да предотвратят придобиването на лоши навици от наследниците им като например отдаване на разврат, стремеж към задоволяване на собствените страсти, скандално поведение или склонност към прояви на гневливост [**De Regimine**, Book II, Part II, 6, pp. 219–220]. Затова Егидий съветва родителите да не позволяват на децата си да гледат неподходящи образи като например изображения на голи жени, да стават свидетели на неприлични действия или да любопытстват прекалено, а по-скоро да ги учат да проявяват благоразумие, когато наблюдават. Също така той смята, че на децата трябва да им бъде забранявано да слушат низости и лъжи [**De Regimine**, Book II, Part II, 10, pp. 228–230].

Егидий Римски предупреждава родителите, че особено внимание трябва да се обръща на онези проблеми, които представляват най-голяма опасност, особено ако един младеж е на възраст, когато рискът от отдаване на лакомия, невъздържаност и разврат е най-голям. Правилното поведение на родителите според Егидий е да насърчават децата си към трезвеност, като им забраняват да пият големи количества вино, тъй като прекаленото пиене води до разврат, разстройва разума и насърчава заядливостта. Освен това авторът на *De regimine* съветва всеки баща да наставлява сина си да бъде добродетелен и да се задоволява с ограничени плътски щения по отношение на брачния си партньор [**De Regimine**, Book II, Part II, 12, pp. 232–233].

Егидий смята, че родителите трябва да са особено внимателни при нравственото възпитание на дъщерите си. Той предупреждава гражданите и особено благородниците, кралете и князете, да възпират девойките от безсрамно скитане без контрол и от неприлично перчене, защото иначе има опасност те да изгубят девствеността си. Дъщерите трябва да са каквито трябва да са и съпругите – съдържани, целомъдрени и скромни [**De Regimine**, Book II, Part II,

19, pp. 245–246]. Освен това авторът на *De regimine* посочва безделието като пагубно за момичетата в едно семейство. Затова според него всички граждани, и особено кралете и князете, трябва внимателно да контролират дъщерите си, за да не безделничат. Той отбелязва, че тъй като времето на младите жени, обратно на това на мъжете, не е изпълнено с граждански задължения и обществени отговорности, те трябва да си стоят вкъщи, заети с целомъдрени и полезни занимания като тъкане, предене или обучение в четене, така че да не им се отдава възможност да съгрешават [**De Regimine**, Book II, Part II, 20, pp. 246–248].

Обучението на децата в семейството е друг проблем, който занимава автора на *De regimine*. Според него всички хора биха имали полза от това да са грамотни, защото така биха постигнали благоразумие, мъдрост и съзнание относно онова, което е незаконно. Егидий разбира, че бедните хора може и да не разполагат със средства да осигурят такова обучение за своите деца, но благородниците, и особено кралете и князете, нямат извинение да не изпратят децата си в школи през детските им години, за да изучават свободните изкуства [**De Regimine**, Book II, Part II, 7, pp. 220–222]. Те трябва да започнат с граматиката и да бъдат научени да разбират езика, на който пишат и говорят философите и докторите. След това трябва да продължат с останалите свободни изкуства като диалектика, риторика, музика, астрономия, аритметика, геометрия. За онези, на които е отредено да управляват градове и кралства, Егидий препоръчва и естествознание, метафизика, етика, икономика и политика [**De Regimine**, Book II, Part II, 8, pp. 222–226].

Като обобщение на всички свои съвети към родителите Егидий е формулирал отделно три абзаца във втората част на втората книга на *De regimine*. На първо място той изяснява как трябва да бъдат обгрижвани и наставлявани децата от момента на раждането им, докато навършат седем години. Според него през този период от живота си те са неразумни и не са способни да проявяват добродетелност. Най-много, което се очаква от тях да научат през това време, е да овладеят говоримия език. Егидий препоръчва да бъдат хранени главно с мляко, първоначално с майчино или заместващо го. По здравословни съображение не трябва да им се дава вино, докато са кърмачета. За да се закалят, трябва да привикнат към студ, а за да се развиват добре физически – да им се позволява да се движат умерено. Авторът на *De regimine* съветва да бъдат забавлявани със спокойни игри, с приказки, когато започнат да разбират езика, и с простички песни. Родителите не трябва да допуска децата им да плачат прекалено, за да се приучат на самоконтрол [**De Regimine**, Book II, Part II, 15, pp. 237–239; **Aegidii Romani De Regimine**, Lib. II, Pars I, p. 40].

Следващата възраст, на която Егидий отделя внимание, е тази от седем до четиринадесет години. Според него през този седемгодишен период децата се развиват физически, като индивиди и интелектуално и са управлявани от желанията си. Затова той смята, че е важно цялото това израстване да бъде насърчавано и контролирано. Егидий съветва през този период от живота им децата да бъдат ангажирани с по-сериозни дейности, които да развиват физичес-

ката им сила, да бъдат поощрявани да са добродетелни, да спазват законите и да сдържат емоциите си, и да бъдат приучавани да не проявяват своеволие. Що се отнася до обучението им, Егидий препоръчва изучаването на граматика и логика като основа за развитието на интелигентността и разума им [**De Regimine**, Book II, Part II, 16, pp. 239-241; *Aegidii Romani De Regimine*, Lib. II, Pars II, p. 40].

Относно възпитанието на младежите на възраст между 14 и 21 години Егидий Римски съветва да се следват насоките, важали за предходния период от израстването им. Те трябва да получават по-трудни задачи и да се занимават с по-сложни дейности, които да ги подготвят за живота в обществото, включително и с военни игри, които да ги обучат като защитници на общността. Тъй като младежите на тази възраст вече проявяват по-голяма склонност към независимост, Егидий препоръчва те да бъдат приучавани да са покорни на родителите си и на по-възрастните и да не негодуват срещу заповедите им, както и да бъдат възпитавани в здравомислие и въздържаност. В школите те трябва да изучават етика и други науки за напреднали. Въобще Егидий смята, че това е възрастта, на която младежите трябва да се научат как да управляват себе си и другите [**De Regimine**, Book II, Part II, 17, pp. 241–244; *Aegidii Romani De Regimine*, Lib. II, Pars II, p. 40].

Като обобщение на анализа на разгледаните текстове от „огледалото” на Егидий Римски следва да отбележим, че от известни податки в тях е видно, че авторът е бил добре запознат със ситуацията на Апенинския полуостров – територия в средновековна Европа, характеризираща се с високо ниво на урбанизация, но и със силна политическа фрагментация и чести военни конфликти. Представите на Егидий за принципите на функциониране на градското общество и за прилаганите политики на управление изглеждат силно повлияни от положението в италианските градове държави през XIII в., а възгледите му за взаимоотношенията съпруг – съпруга и родители – деца освен на официалната християнска доктрина вероятно са се основавали и на разбиранията на влиятелната върхушка в италианските градове, включваща представители както на поземлената аристокрация, така и на заможните търговци и занаятчии. Затова, макар и предназначена за един бъдещ монарх, книгата на Егидий определено е насочена и към съсловие то на гражданите.

В съответствие с целите, които си е поставил авторът на *De regimine*, в книгата е предложено едно по-ориентирано към светското общество представяне на църковната концепция за християнското семейство⁸, както и практически

⁸ За сравнение бихме насочили към справка с текстове, посветени на различни проблеми на брака и семейството в два църковно-правни сборника – „Декрет на Грациан” (*Concordia discordantium canonum*) и „Декрети на Григорий IX” (*Decretales Gregorii IX* или *Liber extra*). „Декретът” на Грациан (ок. 1140 г.) бил използван като общ и универсален правен извор на Католическата църква, макар че тя така и не го признала за официален канонически сборник и го класифицирала като частна компилация. С времето

съвети към мъжете читатели относно това какво представлява женската природа, как следва да си изберат достойни съпруги и как да се отнасят към тях, как да възпитават децата си.

Макар че *De regimine principum* е дело на висш духовник, който изхожда от принципите на християнската нравственост и от постулатите на официалната църковна концепция за семейството, текстовете в книгата, посветени на семейните взаимоотношения, се основават и на широко приети в средновековното общество ценности и възгледи. Наличието на множество преписи на труда на Егидий, направени през вековете, показва, че разделите в него, посветени на отношенията между брачните партньори, на възпитанието и образованието на децата в семейството, изглежда, са били много популярни в средите на образованите средновековни европейци.

Замислена като ръководство за обучаването на онези, на които им било предопределено да управляват или да оглавяват политически единици или общности от различен порядък, книгата на Егидий е ориентирана главно към мъжката четяща публика. В същото време обаче авторът не изпада в крайната мизогиния, характеризираща други съчинения от епохата, изцяло подчинени на настроения и разбирания, типични за част от църковните среди и обществото и осмислени през призмата на натурфилософията и теологията. Все пак реалността и в градските, и в аристократическите семейства била различна. Като съпруги, майки, дъщери и вдовици жените имали важна роля в домакинството и особено при отглеждането и възпитанието на децата и формулирайки своите наставления, Егидий се стреми да подходи възможно най-обективно при представянето на взаимоотношенията между съпруг и съпруга и да бъде полезен със съветите си към родителите.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори

Aegidii Romani De Regimine – Aegidii Romani de regimine principum doctrina. Hanc thesim tuebitur V. Courdaveaux, in facultate parisiensi jam licentiatu. Parisiis ex typis W. Remquet et cie, via dicta Garancière, 5, 1857.

De Regimine – The Governance of Kings and Princes. John Trevisa's Middle English Translation of De Regimine Principum of Aegidius Romanus. Ed. by D. C. Fowler, Ch. F. Briggs, P. G. Remley. Routledge, 2014.

обаче той се наложил като стандартен справочник, ползван в папски и епископски канцеларии. Вторият сборник бил съставен към 1234 г. по нареждане на папа Григорий IX (1227–1241 г.), за да се улесни ползването на информацията във вече съставените сборници с църковни канони, които често съдържали противоречащи си или повтарящи се норми. Папата заповядал той да бъде използван в църковните учреждения и съдилища, както и в правните факултети на университетите в Болоня и Париж като източник на официалното църковно право.

Публикации

Briggs, Ch. F. 1999 – Briggs, Ch. F. Giles of Rome's De regimine principum. Reading and Writing Politics at Court and University, c. 1275 1525. Cambridge et alibi., 1999.

Del Punta, F., Donati, S., Luna, C. 1993 – Del Punta, F., Donati, S., Luna, C. Egidio Romano. – In: Dizionario Biografico degli Italiani, 42. Roma, 1993.

Lambertini, R. 1995 – Lambertini, R. The Prince in the Mirror of Philosophy. About the Use of Aristotle in Giles of Rome's De regimine principum. – In: Moral and Political Philosophies in the Middle Ages. Proceedings of the Ninth International Congress of Medieval Philosophy, Ottawa, 17–22 August 1992. B. C. Bazán, E. Andújar, and L. G. Sbrocchi (eds.). New York – Ottawa – Toronto, 1995, 1522–1534

Lanza, L. 2003 – Lanza, L. Aegidius Romanus. – In: Compendium Auctorum Latinorum Medii Aevi (500–1500). Firenze, 2003.

Lezcano, R. 1995 – Lezcano, R. Generales de la Orden de San Agustin. Biografias – Documentacion – Retratos. Roma, 1995.

Martorelli Vico, R. 2002 – Martorelli Vico, R. Medicina e filosofia. Per una storia dell'embriologia medievale nel XIII e XIV secolo. Napoli, 2002.